

E E S T I K O R R E S P O N D E N T S I N S T I T U U T .

EESTI KEELE KURSUS.

Õppekiri nr. 2

Koostanud Kristjan Meikup.

11.

Eesti keeles esineb suhteliselt palju murdeid, seepärast hääldatakse kõnekeeles (ühiskeeles) mõningaid sõnu kirjakeele seisukohalt valesti. Nii näiteks hääldatakse mõningaid diftonge pikkade vokaalidena (ja vastupidi), seepärast juhitagu veelkordselt tähelepanu mõningaile vajalikele lisamärkmeile.

- ai -

laine, lainetama, naine, kaine,
painduma, painutama, paindub, luu-
painaja, aid(=aed), aid jt.

- oi -

oigama (oiata), roiduma (väsima)

- õõ -

mõõk, hõõruma, põõsas, võõras,
ninasõõrmed, kõõrdi, võõrutama
(ära harjutama), võõriti (valesti)
rõõm, võõrustama, rõõmustama jt.

- ää -

hääl, häälik, hääldama, päästma,
päästja, rääkima, pääsuke, väär,
kääne, käänama, säärane, väärt,
säär, äär, jääma, näärikuu jt.

- äe -

näeb, läeb, (läheb) väeti, väe-
tama, käendama (vastutama), kõige-
väeline, päev, päevik, päevitama

- ae -

aed, (-aiad), gen. aia, aeda,
(aias), laen, laenama, laev, vaene
kaenal, vaenlane, kaebama,
kaevama.

- oe -

koer, poeg,

- õe -

ainult kolmes (3) tüvisõnas:
õel (kiusakas), nõel, sõel +
mõningais käändvormides õed
(õde), jõed (jõgi), tõe (tõde) jt.

- ea -

pea (varsti), peaaegu (= peagu)
peatset (varsti), peatuma,
peatama, (seisma), seadma,
teadus, seadus jt.

- äi -

äike, väike, päike, näima,
käivitama, (näit. mootorit)
täima (raatsima), väin jt.

Pane tähele! Sõnades seal, peal, hea, pea, pealik,
peatükk, pealmine, teal, peamine jne. (põhja - eestilised vormid)

võib nende kõrval tarvitada ka lõunaeestilisi hää, pää, sää, pääl, päälük jne., jne., kuid tarvitada ühte neist järjekindlalt, mitte vaheldumisi ega läbisegi.

- l -

talitama, (toimetama), talutama
kõndides toetama), telefon, tele-
graaf, telegramm, telegrafist jt.

- m -

amet, ametnik, samet (riie), kuigi
rootsi ja saksa keeles sammet,
koma, komatama (rootsi, saksa,
inglise -mm-), seesama, samuti,
samasugune, niisama, niisamuti
(rootsi k, k.-mm-, kuid ingl.
same), sumadan, emis (siga),
ümar, ümarik, ümargune, ümardama
(ümaraks tegema) jt.

- n -

seni, kuni, vanik (pärg)

- r -

arest, arestima, areteerima või
arreteerima, koridor (kuigi rootsi,
saksa ja inglise keeles -rr-)
karikatuur, karikaturist, kari-
keerima (ka rootsi, saksa ja
inglise keeles - r-).

- ll -

tallis(kivi), tellingid (ehit.
puhul), tallutama, (tald, talla)
Tallinn, tallinlane, aprill,
kuigi saksa, rootsi ja ingl.
keeles - l).

- mm -

hommik, kummardama, kummargil,
ümardaja, (teenija) ; lubatud,
kuid mittesoovitavad: ümmargune,
ümmerik, eriti aga ümmardaja
ja ümmardama (kas teenimine või
ümarguseks tegemine ?!),
grammofon, grammatika jt.

- nn -

hunnik, kannikas, tunnistama,
tunnistaja, õnnistaja, õnnistama,
õnnistus.

- rr -

hurraa, varrud (lapseristsed),
varrukas, varrukad (käised) är-
ritama, korrektne, korrektor,
barrikaad, arreteerima, surr-
gaat (aseaine) jt.

Harjutus nr. 1.

Kirjuta kriipsu asemele puuduv täht!

Isa ka-vab a-as maad, ema ka-bab pe-valu üle. Vend
võt-is la-natud raamatud ka-nlasse. Vanasti rä-giti palju luu -
pa-nažast, kes pidi pa-nutama luid. Rahala-namisel võetakse pe-gu
alati protsente. La-vad kõ-guvad la-netes ja puuksad pa-nduvad.
Ko-r, mõ-k, po-g ja rõ-m on nimisõnad, va-ne, vä-ti, õ-l, ka-ne
ja pa-nduv on omadussõnad. Rong pe-tub õige pe-a ja sõ-dab pe-tselt
edasi. Se-dused to-b ta pe-a-gu pe-st.

Harjutus nr. 2.

Kirjuta kriipsu asemele täht kas ühe või kahe kordselt!

Kingsepp tal-utab saapaid, pereema tal-
l-itab loomi, pereisa kan-ab aga tel-iseid tel-ingeile. Te-le-
grar-e saab anda edasi ka tel-efoni teel. Kom-a, hom-ik, sa-ma,
sam-et, ku-mardama, sa-muti (samamoodi), am-et ja ü-mardaja
(naisteenija) on eestikeelsed sõnad, ko-ridor, ko-rektor, bar-i=
kaad, su-madan ja kar-ikeerima aga vöörsõnad. Pastor luges usu=
tu-nistust ja hiljem õn-istas kogudust. Oota, ku-ni ma tulen ja
ära ä-ritu! Kor-idori seintel ri-pub ka-rikatuure. Lapse ristimis-
pidu nimetatakse va-rudeks. Kuuel (kuub) on pikad var-ukad.
Ko-rektor teeb kor-ektuuri.

12.

i - j - ij - (peamiselt tegijanimedes)

On sõnu, mis teatavais vormides vajavad tähelepanu, et
mitte tarvitada neid valesti, näiteks: maiad lapsed söövad ainult
saia, taob maasse vaia, kiri tuleb posti viia, kaup on müüa, kauba
müüja (kes?), tahtis mind lüüa, tahan süüa, lilled kasvavad aias,
saianaine küpsetab saia, (mida?) käib laia (tugev aste - millist?)
teed, käi (teritamisriist), käia (om), käia (os.), pikk tee on
veel käia (käima) jt.

Pane tähele! Tegijanimes liitub tunnus (lõpp) - ja tavali-
selt tüvele. Tüve saame, kui eraldame ma- infinitiivi tunnuse
(- ma), näiteks saa/ma, söö/ma, too/ma, vii/ma, käi/ma jne, nii-
siis saaja, sööja, tooja, viija, käija jne.

Pane eriti tähele! Teekäija ei jõudnud käia (mida teha?),
kirjaviijal tuli kiri koju viia (mida teha?), minia (poja naine)
- sõnal pole midagi ühist sõnaga minema jt.

Veel näiteid: lugema - lugeja, minema - mineja, pugema - pugeja,
sugema - sugeja, purema - pureja, sõdima - sõdija, evima - evija,
küsimä - küsija, siblima - siblija, jt. jt.

Kuid stopp! Verbi lihtminevik (imperfekt) on otsustav:

luges - lugeja, puges - pugeja, pures - pureja, sõdis - sõdija,
küsis - küsija, siblis - siblija, suges - sugeja jne. liht-
mineviku lõpul on s; aga tulema-tuli-tulija, olema-oli-olija,
tegema-tegi-tegija, nägema-nägi-nägija, pesema-pesi-pesija,
surema-suri-surija, jt., sest lihtmineviku lõpul on i.

Olgu seega õppija tähelepanu juhitud sõnadele, mis võivad
teha peavalu. Arstimiks "peavalu" vastu on vaid harjutus,
treening, drill.

Harjutus nr. 3.Kirjuta kriipsu asemele i või j !

Teekäi-a, kõndi-a ja marssi-a on kõik reisi-ad. Paki kojuvii-a ei jõudnud enam käi-a, et pakki koju vii-a. Kojumine-a või kojutuli-a leidis kodunt kir-a. Äriteeni-a ehk müü-a pakub kaupa müü-a. Vaiki-a ei vastanud küsi-a ehk päri-a küsimustele. Pojanaist kutsutakse mini-aks, tema isa - äi-apapaks. Põlluhari-ad va-avad kevadel kartulipani-aid. Pesi-a ja küüri-a on koris-ta-ad. Puurai-u-a peab rai-ma puid, Käski-a ehk sundi-a käsutab teeni-aid.

13.

Võõrhäälikuid eesti keeles.

Peale eestikeelsete tähtede (häälikute), millega tutvusime eelmises õppekirjas (punkt 6), on meil võõrkeelsete sõnade ja pärisnimede märkimiseks vaja ka võõrhäälikuid, võõryähti.

C Esineb peamiselt ladina algupäraga sõnades ja hääldub nii k-na kui ka ts-ena, näit. Cato (kaato), cum (kum) laude (kiitusega), Cicero (tsitsero), Caesar (tseesar), Celsius (ts).

F Film, fakt, filosoof, fotograaf, professor, referaat, foto jt. Vanemais, eesti keeles juba kodunenud sõnus asendab f-i hv, ka v (sõna või silbi algul!) näit. tahvel, krihvel, ohver, puhvet, ahv, kohv, krahv, prohvet, trahv, kihvt, sohva, vürst, vorm, vundament, konverents, karavain, jt.

Märkus hv-d tuleb hääldada hv-na, mitte f-na ega ff-na, näit. rah/vas (mitte rafas), rah/vad (mitte raffad), kahvel (mitte kaffel).

Q Esineb harilikult koos u-ga (qu) ja hääldub kv-na, näit. Quintus (kvintus), Almaquist (almakvist) jt.

Laensõnades (kodunenud võõrsõnus) esinebki üldiselt kv, näit., kvart, kvint, kvadraat, kvaliteet, kvantiteet jne.

š = sch Brošuur, plüüs, šotlane, kliše, šabloon, dušš (veekümblus) šeff, tušš, -värvaine

tš Tšaikovski, tšehhid, tšekk, gletšer, tšeremissid, tšello jt.

Z (heliline) Zeniit (haripunkt) zooloogia, zlott (poola raha)

Ž (heliline, vastates umb. inglise Z-le ühendis dz, näit.

žurnaal, žürii, beež, oranž, loož, prožektor, garaaž jt.

dž bridž, džungel, džuuut (india lina) džentlmen, büdžett, džäss, džamper (trikoo), džaul, džuudžitsu, (jaapani enesekaitseviis), Mandžuuria, Kilimandžaaaro, püdžaama, (ka pidžama) jt.

ts: tsement, tsentrum, tsirkus, tsitaat, tseremoonia, tsiviil, tsoon, tsunft, tsükkel jt., kuid nii mõneski sõnas hakkab t kaduma

(pole eesti keelele omane!) näit. (t)sirkel, (t)sitroon -sidrun, (t)sistern (veemahuti), (t)sement, (t)sentimeeter jt.

W,Y,X : Peamiselt pärisnimedes, näit. Kreutzwald, Lydia, Oscar Wilde (uaild) Xerxes (kserkses, Xantippe (Sokratese naine).

Laensõnus esineb x-i asemel ks: eksam, eksport, Maks, Aleks ekseem, ekskursioon, ekspress jt.

Pane tähele ja pea meeles!

Juba varem on nimetatud, et eesti keeles kirjutame (enam-vähem) nii, nagu hääldame (foneetiline printsiip) Eriti tuleb see esile (žurnaal, džungel, bridz, žürii, džäss) puhul, mida tuleb mällu jätta. Jälgi seepärast hoolsasti toodud näiteid (neidki on antud suhteliselt rohkesti), eriti, kus eesti kirjaviis erineb võõrkeelte omast (journal, djungel, bridge, gentleman, jury, jazz pyjamas, jute jt.

Juhin heatahtliku õpilase tähelepanu veel ühele eesti keelele omasele nähtusele: nimelt on üldiselt eesti keelele mitteomane konsonantühend sõna algul, mida vanemais laensõnus on välditud, lihtsustatud, näiteks stund=tund, spegel, Spiegel -peegel, skinka - sink, strand - rand, strid - riid, sprechen (spreken) -rääkima jt.

On antud jälle lehekülge kuiva "tähetarkust," mida vaja kinnitada mällu harjutuste ja drilli kaudu. Kui hakkad tüdinema, olgu sulle lohutuseks Lydia Koidula värsirida: " Eesti muld ja eesti süda - kes neid jõuaks lahuta !"

Harjutus nr. 4

Kirjuta kriipsu asemele hv, v, või f !

A-id elavad Aa-rikas. -ilosoo-ia pro-essor oli kon-erentsil. Ta kõnepuldil oli li-itud veekara-in. -ilm kui -otograa-ia eriliik kuulub käsitlemisele -üüsiikas. Kri-liga kirjutatakse ta-lile. Grammo-oniplaate mängitakse sa-iirnõelaga. Külalised istusid so-al ja jõid ko-i. Re-erent oma re-eraadis esitas paljū -akte. Seadus koosneb tra-iparagra-idest. Sõna ki-t kui raskesti-hääldatava võõrsõna asemel tarvitame sõna - mürk. Juhan Liivi nimetatakse esimeseks Eesti iseseisvuse pro-etiks.

Harjutus nr. 5

Kirjuta kriipsu asemele ts, š või ž !

Tütarlapsel oli seljas bee- kleit ja oran - pluus. D-entlmenid män givad brid-i. T-ehhid on slaavlasted, kuid t-eremissid on soome-ugrilased. Bro-üür käsitles -veitsit. -irkuse -entrumis asub lava ehk areen, mida valgustavad pro-ektorid. Ekvaatori all on päike lõuna ajal -eniidis. Autol on garaa- , kinos on loo-.

-ooloogia on kooli õppeaine. -otlased elavad -otimaal. D-unglis elab ka -iraffe. Böroojuhataja on -eff. -urnaalis oli artikkel moodsest d-ässist.

14.

b, d, g (võõrsõnus) sõna algul.

Eesti keeles ei esine sõna algul b,d,g, vaid nendega algavaid sõnu nimetame võõrsõnuks.

b

Ballaad, baltlane, barakk, barbar, barett, bariton, bass, beebi, beež, belletristika (ilukirjandus), bensiin, betoon, biblio-
teek, bilanss, balanss, binocek, bioloogia, blond, bluff, boikott, brošüür, blankett, botik, büroo, büst, bronhiit, brünnett, bukett, buss (=omnibus) jt.

d

Daam, daatum, defekt, deklamatsioon, dekreet, depoo, dessert, detail, detsember, dialekt, dialoog, dieet, diktaat, diivan, diktaator, diktatuur, diplom, direktor, distsipliin, diviis, doktor, dollar, draama, dress, drill, duett, duur, dušš (veekümblus), dünamo jt.

g

Gaas, gaid, galerii, garderoob, geenius, geiša, generatsioon, genitiiv, geomeetria, germaani, gletser, golf, graad, gramm, grupp, granaat, graniit, grimass, griipp jt.jt.

Ainult laensõnus (juba kodunenud võõrsõnus) esineb sõna algul k,p,t, näiteks: kindral, kraad, krahv, kreeklane, klaas, krihvel; pagas, palkon, palsam, pekon, piibel, pluus, puljong, puhvet, patarei, pataljon, pagar, paabel, pall, panderoll, pank, parun, taani, taanlane, taalet, teenet, teamant, toomkirik, tukat, tohtwr, topelt jt.

Olgu siinkohal veelkordselt nimetatud (vt. eelmine õppekiri punkt 7), et võõrsõnadeski esineb helitute (peamiselt s ja h) kõrval b,d,g, (mitte p,t,k,) näit. substantiiv, absoluutne, abstarktne, röntgen, smaragd, anekdoot, Edgar, Magda, (leena), asbest jt. (erandlikult: diktaat).

Saanud ülevaate eesti keeles esinevaist võõrhäälikuist -tähtedest (mõningate näidetega nende esinemisest, annavad võõrtähed -paigutatud eesti tähestikku meile järgmise tähtederea:

a,b,c,d,e,f,g,h,i,j,k,l,m,n,o,p,q,r,s,š,z,ž,t,u,v,w,õ,ä,ö,ü,x,y.

Märkus: Võõrhäälikuist on helitud f, š,t/š, aga helilised ž, (d)ž, mida on eriti vaja teada liite-gi, -ki puhul.

Nii siis : šeffki, žiraffki, matski, finiški, beežgi, oranžgi
Oleks mõeldav siingi uus peatükk. Jälgi sel juhul peatükkide nu-
meratsiooni!

15.

Häälikute tabel .

Tähestikust ülevaatlikuma pildi saamiseks paigutame nii vo-
kaalid kui ka konsonandid eraldi tabelisse, kusjuures jagunemi-
ne püst- ja põikridadesse (vertikaalne-horisontaalne) on erisugu-
sel alusel.

Vokaalid, vastavalt keele asendile nende hääldamisel (kas
üleval või all, ees või taga), annavad järgmise pildi.

	Eesvokaalid	Keskvokaalid	Tagavokaalid
Kõrged	i, ü	-----	u
Poolkõrged	e, ö	õ	o
Madalad	ä	-----	a

Lugedes iga vokaali püst- ja põiksuunas, võib näit.
ütelda, et i ja ü on kõrged eesvokaalid, ä on madal eesvokaal,
a on madal tagavokaal jne.

Et selles kogeda, tarvitseb vaid näiteks a hääldamisel
hoida väikesõrm õige õrnalt keele peal ja hääldada siis i-d.
On kohe tunda kuidas keel nihkub ette-ja ülespoole.

Kuidas mõnedes käänd- või pöördvormides sageli kõrged
vokaalid madalduvad (muutuvad), et oleks kergem hääldada, selleks-
ki mõni näide! vida - vea, kasi - käe, süsi - söe, lugema -
löeb, küdema - köeb, tuba - toa, pidama - peab, siduma - söob jne.,
kuna hääldamine siis tunduvalt kergem, otstarbekam.

Ka konsonandid saab paigutada tabelisse. Püstsuunalise
(vertikaalse) jaotuse aluseks on tähtsaim hääldamisorgan (kas
huuled, hambad või suulagi), kuna põiksuunalise jaotuse aluseks
on õhuvoolu, õhutee iseloom (kas suletud, väike õhupilu, õhk
läbi nina või mööda keelekülgi).

	Huulhäälikud	Hammashäälikud	Lagihäälikud
Sulghäälikud	b, p	d, t	g, k
Pilihäälikud	f, v (w)	s, š, z, ž	-----(j)
Ninahäälikud	m	n	n= ng
Sulahäälikud	-----	l, r	-----
Poolvokaalid	(w)	-----	(j)

Eesti keeles võib poolvokaale (j, w) lugeda ka piluhäälikute hulka, sel juhul kaob alumine grupp.

Tabel aitab peale muu näiteks selgitada, miks sõnades uks ja laps osastav kääne on ust, ja last. Peaks olema ukst, ja lapst, kuid siis kuhjub liigselt eriilmelisi (lagi- + hammash. või huul - + hammashäälik) häälikuid mida oleks raske hääldada. Seepärast lihtsustumine.

Harjutus nr 6.

Kirjuta kriipsu asemele b või p, d või t, g või k !

Inglane sööb palju -eekonit. -ümnaasiumis õpime -ioloogiat, -eomeetriat ja -eo-raafiat. Kirjandustunnis käsitlesime -allaade ja -raamasid. -ragöödia ja -omöödia arenesid välja juba -reekas, -ik-aat ehk et-eütlus on vajalik õigekirjutuse õp-imisel. -aanlased, -reeklased, -ulgaarlased ja -ortugallased elavad Euroopas. - o -elt tähendab kahekordne, näit. -o-eltaknad. -aam läks -üroosse uutr -oti-u-ega. Eestikeelne -iibel ilmus aastal 1739. -rünet- tähendab tume, -lond aga hele.

K o n t r o l l t ö ö nr. 2

Hea õpilane ! Kui sa peaksid olema tüdinenud senisest igavast proosast , siis pakkugu sulle veidi vaheldust eesti lüürika lühim luuletus, mille autoriks on Juhan Liiv (1864 - 1913) ja sisaldab vaid 9 (loe : üheksa !) sõna:

" Sügise tuul raputab puul,
küürutab kõveral kõrrel
kui sandike."

1. Kirjuta kriipsu asemele i, j või ij !

Nõ-ad nõ-uvad. Vanasti usuti kodukä-aid. Loomi kõ-e-tades on va-a va-a. Sõnadest treima, täima, müüma ja viima on teg-animed tre-a, tä-a, müü-a ja vi-a. Kartulikoora, nõudepes-a, kraam-a ja küür-a on restoraniteen-ad. Me-e ma-a ma-ad lapsed tahavad vaid sa-a. Reis-a võib olla ka jalakä-a , marss-a ja kõnd-a.

2. Kirjuta kriipsu asemele v, hv või f !

Ko-er, ka-el, kra- ja o-er on laensõnad, kuid pro-essor, re-eraat, gramme-on ja šef- on võõrsõnad. Pu-eti-kapis on palju li-itud klaase. Seaduse paragra-id on liht-ra-vale keerukad. Zira-id elavad Aa-rikas. Küsimus on puht-ormiline ehk -ormaalne. Sa-iiriga sõrmus ei kuulu uni-or-mi juurde. O-ripaikades o-erdati. Paragra- määrab vahest ka rahatra-i. Järelea-imist nimetatakse ka matkimiseks.

3. Kirjuta kriipsu asemele ts, š, tsš, z, ž, või dž !

-veitslased elavad -veitsis, -eremissid ehk marid Volga-mail. Istusin loo-is, auto oli garaa-is. Inglise olevat -entleman ja mängivat palju br-i. Bro-üür ja -urnaal on trükkteosed. Eesti keeles kirjutame võõrsõnu nagu -ürii, -ungel, gle-er, -ello, -iraff ja du-täpselt nii nagu hääldame. Bee- ja oran- on värvid, neis esinev võõrhäälik on heliline (liide -gi), kuid sõnade mat- ja bluff lõpul on helitu häälik (liide -ki)

4. Kirjuta kriipsu asemele b või p, d või t, g või k !

-aami -eež -luus kuivab -alkonil. -eekonit ja -uljongit süüakse ka -uhvetis. -iplomeeritud -oktor (ka -ohter) ja -rigaadi-indral istuvad sohval. Koolis õpitakse -ootaanikat, -eoloogiat ja -ioloogiat. -ik-aati -ik-eeri-takse. -ekokraatialle on diktatuur talumattu. -rupp -eežide -otikutega -lond ja -rünett -aame läks -iblio-teeki. Ed-ar ja Mag-a on pärisnimed. A-soluutne, su-stantiiv, as-est, anek-oot ja smarag- on võõrsõnad. Leib-ond, lau-kond ja ring-ond on liitega sõnad, kodakon-sus ja vägival-sus aga liitsõnad.

- - - - -